

Stand van zaken met het oog op het WK in 2014 en de Olympische Spelen in 2016 in Brazilië

Samenvatting

Met het oog op de twintigste FIFA World Cup (WK) die van 12 juni tot en met 13 juli 2014 zal plaatsvinden in Brazilië, en de Olympische Spelen in Rio de Janeiro die gepland staan voor 2016, wil de Nederlandse vertegenwoordiging in Brazilië - bestaande uit de ambassade in Brasília, twee consulaten-generaal in Rio de Janeiro en São Paulo en twee NBSO's in Recife en Porto Alegre - deze gelegenheid aangrijpen om de uitgebreide mogelijkheden voor Nederlandse bedrijven in Brazilië te introduceren. De vele aanbestedingen die voortvloeien uit het WK en de Olympische Spelen vinden gefaseerd en over meerdere jaren plaats.

In dit verslag wordt voornamelijk informatie verstrekt op het gebied van infrastructuur en de hotelindustrie, daarnaast worden de mogelijkheden voor bedrijven in andere sectoren benoemd. Zo is er behoefte aan expertise op het gebied van stadion management, door de bouw en vernieuwing van stadions in alle steden. Het organiseren van concerten en evenementen naast voetbalwedstrijden biedt extensieve mogelijkheden voor Brazilië na afloop van het WK. Een verbeterde infrastructuur en systemen voor stedelijke mobiliteit zijn van het grootste belang voor het land, en vanwege de grote evenementen die op de planning staan wordt hierin veel geïnvesteerd door zowel de overheid als de private sector. Ook de capaciteit van de vliegvelden moet verbeterd worden, want die is nu al onvoldoende en niet uitgerust om de stroom toeristen die Brazilië zal bezoeken tijdens het WK te verwerken.

Er zijn veel mogelijkheden voor Nederlandse bedrijven op het gebied van logistiek, transport, consultancy en training, hotel- en toeristisch management, veiligheid en stadionmanagement. Nederlandse bedrijven bezitten veel expertise op deze gebieden, die gedeeld kan worden met Brazilië om een positieve samenwerking voor beide partijen te bewerkstelligen. Brazilië biedt veel mogelijkheden voor buitenlandse investeerders, zoals Nederlandse bedrijven. Het starten van een onderneming in Brazilië is niet gemakkelijk; het land stond in 2011 op nummer 127 van de World Bank Doing Business lijst. Ondanks het feit dat het doorzettingsvermogen vereist om een bedrijf te starten in Brazilië, is het land de moeite waard om in te investeren in verband met de hoge winstgevendheid. De economische groei is stabiel en de markt biedt veel mogelijkheden, voornamelijk voor buitenlandse bedrijven die opereren in sectoren waaraan Brazilië behoefte heeft. Het investeren in de Braziliaanse markt is mogelijk door middel van het in de hand nemen van een lokale partner. Op deze manier wordt een groot deel van de ingewikkelde wetgeving met betrekking tot het starten van een bedrijf in Brazilië omzeild. De totale geplande investeringen met het oog op de voorbereidingen voor het WK tussen 2007 en 2013 bedragen ruim 500 miljard BRL. Een groot deel van de aanbestedingen is nog niet uitgegeven door de overheid en de voorbereidingen voor het WK lopen niet op schema, dit blijkt uit een kritisch rapport dat recentelijk is verschenen. Het grootste deel van de projecten is nog niet aanbesteed, wat

mogelijkheden biedt voor Nederlandse bedrijven, voornamelijk voor de bedrijven die expertise bezitten met betrekking tot bovengenoemde sectoren.

Het Nederlandse postennetwerk kan door middel van het verstrekken van informatie faciliteren bij het betreden van de Braziliaanse markt door Nederlandse bedrijven. Verder beschikken de diplomatieke vertegenwoordigingen van Nederland in Brazilië over een uitgebreid netwerk met het lokale bedrijfsleven en de relevante overheidsinstanties, waardoor er introducties gefaciliteerd kunnen worden voor Nederlandse bedrijven. Een overzicht van handige informatie en websites met betrekking tot het investeren in de Braziliaanse markt is onderdeel van dit verslag.

Inleiding

De FIFA World Cup wordt sinds 1930 iedere vier jaar georganiseerd. Brazilië is het enige land dat iedere keer deel heeft mogen nemen aan het WK, en heeft de competitie al vijf keer gewonnen. In 1950 werd het WK georganiseerd in Brazilië, en 64 jaar later is het weer zover; de twintigste FIFA World Cup zal van 12 juni tot en met 13 juli 2014 plaatsvinden in **Manaus, Fortaleza, Natal, Recife, Salvador, Brasília, Cuiabá, Belo Horizonte, Rio de Janeiro, São Paulo, Curitiba** en **Porto Alegre**. In zes van de twaalf steden worden nieuwe stadions gebouwd voor het WK, het stadion van Brasília wordt afgebroken en opnieuw opgebouwd en de overige vijf stadions worden vernieuwd. De geplande capaciteit voor deze stadions varieert tussen ongeveer 41.000 tot 82.000 bezoekers. Verder vindt er in de aanloop naar het WK in 2014, de FIFA Confederations Cup plaats in Brazilië. Deze wordt geopend in Brasília en wordt in vijf steden gespeeld.

Naast het geld dat nodig is om de stadions te bouwen en te renoveren, wordt er door de Braziliaanse overheid geïnvesteerd in de infrastructuur van het land. Ook de infrastructuur van de vliegvelden moet verbeterd worden, aangezien ongeveer 600.000 voetbalfans Brazilië zullen bezoeken tijdens het WK. Zij vliegen van de ene stad naar de andere om de wedstrijden bij te kunnen wonen, en de luchthavens kunnen de huidige vraag niet aan. Aangezien andere BRIC landen recentelijk tevens een groot sportevenement organiseren¹ of hebben georganiseerd, lijkt het organiseren van het WK en Olympische Spelen een must voor de Braziliaanse economie. De verwachting is dat vanwege deze evenementen er veel geïnvesteerd zal worden in de infrastructuur, investeringen waar de overheid behoefte aan heeft. Het Programa de Aceleração do Crescimento (PAC) [Versnelde Groei Programma] van de Braziliaanse overheid voorspelt dat de totale investeringen in bouw, energie, transport en logistiek tussen 2007 en 2013 bijna 504 miljard BRL bedragen.

De vliegvelden worden gerenoveerd en uitgebreid, de bereikbaarheid van de steden zoveel mogelijk verbeterd en er wordt geïnvesteerd in toeristische faciliteiten en openbaar vervoer. Hierdoor zijn er veel mogelijkheden voor Nederlandse bedrijven op het gebied van logistiek, transport, consultancy en training, hotel en toeristisch management, veiligheid en stadionmanagement. Sebrae SP, een

---

¹ EK 2012 in Rusland, WK 2018 in Rusland, Olympische Spelen in 2014 in Rusland, Olympische Spelen in 2008 in China

organisatie die gemoeid is met de kleine bedrijvigheid in São Paulo, heeft een kaart² uitgebracht waarop de mogelijkheden voor kleine (voornamelijk Braziliaanse) bedrijven omtrent het WK beschreven staan. Deze kaart is tevens nuttig voor Nederlandse bedrijven om kansen in São Paulo te ontdekken.

Van 5 tot en met 21 augustus 2016 zullen de Olympische Spelen plaatsvinden in Rio de Janeiro. Het is de eerste keer dat de Olympische Spelen georganiseerd worden in Zuid-Amerika. Ondanks dat het moeilijk is om de veiligheid in Rio de Janeiro te waarborgen, denkt de Braziliaanse overheid de situatie volledig onder controle te kunnen houden in 2016. Dit baseren zij op het feit dat andere grootschalige evenementen in het verleden, zoals de Pan American Games in 2007, tevens goed zijn verlopen.

Een anti-fraude programma genaamd *Jogo Limpo Dentro e Fora dos Campos* [Eerlijk Spel Op en Buiten het Veld] is in 2010 in het leven geroepen door het Ethos Instituut, een Braziliaanse organisatie die zich bezig houdt met maatschappelijk verantwoord ondernemen. Dit programma heeft als doel de corruptie en verspilling van publiek geld te bestrijden tijdens de voorbereidingen van Brazilië voor het WK in 2014 en de Olympische Spelen in 2016. Het bestrijden van de corruptie gebeurt onder andere door middel van het bekend maken van mogelijke manieren om fraude te plegen. Onderdeel van het initiatief is het uitgeven van een gids die het contracteren van bedrijven door de overheid beschrijft. Ook wordt er door de organisatie een website opgestart waar gegevens over de bouw in uitvoering en de betrokken bedrijven transparant gepresenteerd worden. Door mensen te informeren kan corruptie voorkomen worden, en het WK en Olympische Spelen geven Brazilië wellicht de mogelijkheid om de integriteit in het land te verhogen. Het project kost ongeveer 3 miljoen dollar en wordt door de private sector gefinancierd; door multinational Siemens, die nog 17 projecten tegen corruptie wereldwijd financiert.

De eerste bestedingen uit de voor 2016 bestemde begroting, met uitzondering van de reeds bevestigde begroting voor grote infrastructurele projecten, worden vanaf 2013 gedaan. Vanaf januari 2012 is het mogelijk voor bedrijven om zich op de website van Rio2016 aan te melden als potentiële leverancier. De deelname van buitenlandse bedrijven wordt hierbij gestimuleerd. Er bestaat interesse vanuit Nederlandse bedrijven en het Nederlandse consulaat generaal in Rio de Janeiro is bezig met het verder informeren en interesseren van overige Nederlandse bedrijven die nog twijfelen over een investering in Brazilië. Verder is er al contact gelegd met het Braziliaans Olympisch Comité. Nederland is pas het vijfde land dat het Braziliaans Olympisch Comité benaderd heeft om een samenwerking tot stand te brengen.

Brazilië biedt veel mogelijkheden voor buitenlandse investeerders, zeker ook voor Nederlandse bedrijven. In de eerste helft van mei 2012 zal er door het organisatiecomité van de Olympische Spelen een workshop georganiseerd worden voor Nederlandse bedrijven die geïnteresseerd zijn in samenwerking met de Olympische organisatie. Ondanks dat het niet gemakkelijk is om een bedrijf te starten in Brazilië, heeft Nederland van alle Europese landen het grootste direct geïnvesteerde vermogen in Brazilië (hier levert het Nederlandse holdingbeleid ook een bijdrage aan). Daarnaast is Nederland Brazilië's zevende grootste handelspartner in 2011. Nederland staat bij Brazilië op de vierde plaats voor export vanuit Brazilië, binnen de EU staat Nederland zelfs op nummer één, en op de 23ste plaats voor export vanuit Nederland volgens het Yearbook Análise Global Brazil van 2011. Het starten

---

² <http://www.sebraesp.com.br/PortalSebraeSP/Noticias/Noticias/Documents/Resumo%20Executivo%20-%20Mapa%20de%20Oportunidades%20Nacional%20Consolidado.pdf>

van een onderneming in Brazilië is niet gemakkelijk; het land stond in 2011 op nummer 127 van de World Bank Doing Business lijst. Deels wordt dit verklaard door de 'similariteitswet' die in 1974 ingevoerd werd, en die alle import verbod van producten die Brazilië zelf zou moeten kunnen produceren. Deze wet werd in 1990 afgeschaft, maar de gevolgen van de wet blijven tot op heden merkbaar. Het is duidelijk dat Brazilië een relatief nieuwe speler is op de wereldmarkt, maar het land is tevens één van de snelst groeiende economieën ter wereld. Brazilië is nu de zevende economie ter wereld en de verwachting is dat het land doorgroeit naar de vijfde plaats. Verder heeft het land een tekort aan ingenieurs en andere hoogopgeleiden, wat kansen biedt voor Nederlanders om zich in Brazilië te vestigen, ondanks de strenge arbeidsregels en taalbarrières. Voorbeelden van de vele zakelijke mogelijkheden met betrekking tot de voorbereiding voor het WK in Brazilië zijn te vinden in het bijgevoegde Portugeestalige document van de organisatie Sebrae³.

Ondanks het feit dat het doorzettingsvermogen vereist om een bedrijf te starten in Brazilië, is het land de moeite waard om in te investeren. De economische groei is stabiel en de markt biedt veel mogelijkheden, voornamelijk voor buitenlandse bedrijven die opereren in sectoren waaraan Brazilië behoefte heeft. Het Nederlands postennet ziet veel mogelijkheden voor Nederlandse bedrijven om te investeren in Brazilië, voornamelijk met het oog op het WK in 2014. Dit blijkt onder andere uit het openen van een nieuw Netherlands Foreign Investment Agency (NFIA) kantoor in 2012 in São Paulo. Dit NFIA kantoor zal zich voornamelijk bezighouden met het aantrekken van buitenlandse investeringen in Nederland, maar kan tevens van belang zijn voor de ontwikkeling van Nederlandse bedrijven in Brazilië door het bieden van een nauwere band tussen de twee landen.

Voor meer informatie betreffende het beginnen van een bedrijf in Brazilië verwijzen wij naar het *Beknopt Handboek bij het Investeren in de Braziliaanse Markt*, waarvan de meest recente versie in 2011 werd uitgegeven door DUTCHAM, de Nederlands-Braziliaanse Kamer van Koophandel. Dit handboek bevat de basisinformatie die u nodig heeft bij het ondernemen in Brazilië en is te downloaden vanaf de site van DUTCHAM. Verdere informatie is te vinden via de publicaties van KPMG, zoals in het handboek *Investment in Brazil*, waarvan de meeste recente versie in 2011 beschikbaar werd gesteld. Een andere publicatie van KPMG met betrekking tot het binnentreden van de Braziliaanse markt is het boekje *What does it take to win in Brazil?*, tevens gepubliceerd in 2011. U wordt echter geadviseerd om verder onderzoek te (laten) verrichten na het lezen van deze handleidingen. Tenslotte kan de Nederlandse vertegenwoordiging in Brazilië – bestaande uit de ambassade in Brasília, twee consulaten-generaal in Rio de Janeiro en São Paulo en twee NBSO's in Recife en Porto Alegre - helpen bij het onderzoeken van de mogelijkheden door middel van een marktscan.

Huidige stand van zaken

De Nederlandse economie krimpt in 2012 met 0,5% en de recessie is aan het einde van 2011 reeds begonnen. In oktober 2011 hebben Nederlandse bedrijven 2% minder goederen en diensten in het buitenland afgezet dan een jaar eerder, volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Nu de Europese afzetmarkt in de problemen zit, is de hoop van Nederlandse exporteurs gevestigd op de opkomende markten. De BRIC landen zijn nog altijd de koplopers van de wereldwijde economische groei

³ [http://www.biblioteca.sebrae.com.br/bds/BDS.nsf/8F965136B2FF43DD8325793700574CB2/\\$File/NT000465C6.pdf](http://www.biblioteca.sebrae.com.br/bds/BDS.nsf/8F965136B2FF43DD8325793700574CB2/$File/NT000465C6.pdf)

en de Nederlandse handel profiteert van de vier opkomende markten, waaronder Brazilië. In totaal zijn op dit moment 100.000 banen, 2% van het nationaal inkomen en 4% van de export afhankelijk van deze markten. Ondanks deze imponerende getallen, blijkt dat het Europese gemiddelde voor uitvoer naar de BRIC landen hoger ligt.

Kleine bedrijven zijn vaak huiverig om te exporteren naar de BRIC landen, dit komt mede doordat het penetreren van de buitenlandse markt investeringen vergt die kleine bedrijven vaak niet op kunnen brengen. Verder zien de Nederlandse exporteurs moeilijkheden bij het actief worden in de BRIC landen, vanwege de cultuurverschillen, bureaucratie en handelsbarrières. Een andere belemmering is het niet kunnen vinden van lokale contacten, en dit is iets waarbij de Nederlandse posten in Brazilië kunnen helpen door middel van het faciliteren van contacten tussen Nederlandse bedrijven en het lokale Braziliaanse netwerk. Dit zou de vraag naar economische diplomatie moeten versterken, zeker gezien het feit dat de Netherlands Business Support Offices (NBSO's) in de BRIC landen niet voldoende worden ingeschakeld. Het bestaan van deze NBSO's is vaak niet duidelijk bij Nederlandse bedrijven, daarnaast zien sommige ondernemers de overheid als lastig om mee samen te werken. Slechts 16% van de Nederlandse exporteurs geeft aan dat overheidsondersteuning gewenst is bij het starten van de zakelijke activiteiten in de BRIC landen. Deze ondersteuning kan plaatsvinden door middel van bijvoorbeeld de deelname aan handelsmissies en het inwinnen van informatie en advies bij het postennetwerk.

De grote sportevenementen in Brazilië bieden veel commerciële mogelijkheden. Naar schatting wordt alleen al voor het WK ongeveer 10 miljard euro geïnvesteerd in stadions (3 miljard), luchthavens (2,5 miljard) en stedelijk transport (5,8 miljard). Nederlandse bedrijven kunnen hier van profiteren. De concurrentie is echter groot en Braziliaanse bedrijven zijn goed in staat om de benodigde infrastructuur te bouwen. Bovendien worden zij beschermd door hoge tariefmuren, een complex belastingstelsel en inflexibele arbeidswetgeving en worden zij bevoordeeld bij internationale aanbestedingen. Zo wint een Braziliaans bedrijf een tender, ook al is hun product tot 25% duurder dan de buitenlandse concurrent. Daarom worden Nederlandse bedrijven die in Brazilië zaken willen doen geadviseerd om een lokale partner te kiezen.

Met nog minder dan 1000 dagen te gaan tot het WK wordt Brazilië aangespoord om haast te maken met de voorbereiding. Volgens een recent rapport van de Braziliaanse regering zijn er van de 81 grote infrastructurele werken 52 nog niet eens gestart. Ook de FIFA heeft eerder kritiek geuit op het langzame ritme van de voorbereidingen voor het WK. De vertraging kan echter ook weer kansen bieden voor buitenlandse aanbieders als men op het laatst op zoek gaat naar oplossingen. Daarom is het goed dat het Nederlandse bedrijfsleven bekend is in Brazilië en deelneemt aan handelsmissies. Brazilië is daarnaast een land waar de overheid veel invloed heeft op de organisatie van de sportevenementen, en economische diplomatie is daarom een belangrijk instrument.

Eind oktober is de Braziliaanse sportminister vervangen, de huidige minister is Aldo Rebelo. De coördinatietaken voor de sportevents zijn echter overgedragen aan de kabinetschef van president Dilma, Gleisi Hoffmann, een teken dat de president de coördinatie voor de events nabij wil hebben. Daarnaast is er een speciale Publieke Autoriteit voor de Olympische Spelen opgezet onder leiding van

Henrique Mereilles, de voormalige president van de Braziliaanse Centrale Bank. Bovendien zijn er op deelstaat- en gemeenteniveau ook coördinatiemechanismen om de voorbereiding te begeleiden.

Het bezoek van de toenmalige ministers Maxime Verhagen (BZ) en Camiel Eurlings (V&W) in april 2010 had al een sporttintje. Een handelsmissie onder leiding van PlvDGBEB Marten van den Berg en Agentschap NL / EVD-directeur Marije Hulshof stond in het teken van sport en bracht een bezoek aan de Soccerex beurs in Rio de Janeiro. Daarnaast was er de opening van een Cruyff Court in Sao Paulo. Deze missie vond gelijktijdig plaats met de presentatie van het Nederlandse-Belgische WK bieding in Brazilië. Ca. 25 bedrijven uit uiteenlopende sectoren van veiligheid, mobiliteit, architectuur en sanitatie hadden een programma in achtereenvolgens Sao Paulo, Rio de Janeiro en Recife. Sommige bedrijven, met name in de luchthavensector, deden toen ook Brasilia aan. In maart 2011 is op privaat initiatief door ongeveer 50 organisaties, gemeenten en sportkoepels een bezoek aan Brazilië gebracht om te leren hoe Brazilië destijds de Olympische Spelen heeft binnengehaald. Dit laat zien dat zowel publieke als private partijen en maatschappelijke (sport)organisatie grote interesse in Brazilië hebben. Hieruit volgen kleine opvolgmissies, waarbij het postennet soms wel, soms niet betrokken is.

Momenteel wordt bekeken hoe het Nederlands bedrijfsleven zich – in navolging van het WK in Zuid-Afrika in 2010 en het Europees voetbalkampioenschap in Polen en de Oekraïne – het beste kan presenteren in Brazilië. Het initiatief daarvoor ligt in eerste plaats bij het bedrijfsleven, maar vanuit de overheid worden tevens initiatieven gefaciliteerd. Zo wordt momenteel het Orange Sport and Business Forum (OS&BF) ontwikkeld, dat zich binnenkort als platform wil presenteren. Bovendien zijn er in de aanloop naar de sportevents, naast handelsmissies, meerdere Holland Branding activiteiten mogelijk om het Nederlands bedrijfsleven te presenteren.

Hotelindustrie

Op 31 januari 2011 waren er 5.925 overnachtingsmogelijkheden geregistreerd in Brazilië, wat overeenkomt met in totaal 275.682 kamers en 662.368 bedden. 73,2% van deze bedrijven in de gastvrijheidsindustrie zijn klein en bezitten tot 50 kamers, wat neerkomt op 32,9% van het totale aantal kamers in Brazilië. Het grootste aantal kamers is afkomstig van grote bedrijven met meer dan 101 kamers. Meer dan de helft (62,9%) van de overnachtingsmogelijkheden in de hoofdsteden van de Braziliaanse staten zijn grote bedrijven met meer dan 101 kamers. De kleine bedrijven (tot 50 kamers) zijn goed voor slechts 14,2% van het aanbod, ook al vertegenwoordigen ze 45,5% van de ondernemingen gevestigd in de hoofdstad. In de steden in het binnenland bestaat 80,5% van de bedrijven uit kleine ondernemingen tot 50 kamers, gevolgd door middelgrote hotels (12,6%). In het noordoosten van het land is er een groot aantal hotels beschikbaar. Het is moeilijk om betrouwbare cijfers met betrekking tot de hotelcapaciteit in de steden te vinden.

Brazilië is relatief laat begonnen met het ontwikkelen van haar gastvrijheidsindustrie, maar tegenwoordig groeit de markt voluit. De hotelketens groeien stevig en de bezettingsgraad is in de afgelopen jaren sterk gestegen. De gastvrijheidssector ontwikkelde zich pas echt na de komst van grote hotelketens in de afgelopen tien tot vijftien jaar, en deze ketens bezitten tegenwoordig 35% van het totale aantal kamers in Brazilië. Toch zijn de investeringen in de hotelsector in Brazilië niet zo groot als

die in bijvoorbeeld India, Rusland en China. Verder beschikt Brazilië over een van de grootste aantallen hostels ter wereld.

De Braziliaanse Nationale Bank (Caixa Econômica Federal – CEF) geeft krediet uit als onderdeel van het BNDES ProCopa Tourism programma, waardoor er geld beschikbaar is voor het bouwen, uitbreiden, moderniseren en herinrichten van hotels. Op deze manier moet de capaciteit en kwaliteit van de beschikbare accommodatie verbeterd worden voor het WK in 2014. Het krediet is bedoeld voor bedrijven die geregistreerd zijn bij het Ministerie van Toerisme en bedraagt één miljard BRL, waarvan tot op heden 210,9 miljoen uitgekeerd is. De enige voorwaarde voor deelname aan het programma is dat bedrijven die aanspraak kunnen maken op dit krediet een kantoor in Brazilië moeten bezitten. De gemaakte investeringen in de steden waar het WK georganiseerd wordt en in andere hoofdsteden moet bestaan uit ten minste 3 miljoen BRL. Het programma loopt tot 31 december 2012. De Nationale Bank neemt door het verstrekken van krediet actief deel aan de toeristische groei rondom het WK, en de Bank draagt bij aan het creëren van de benodigde infrastructuur voor het evenement. Meer informatie kan gevonden worden via de Brazilian Trade and Investment Promotion Agency (Apex Brasil) en via de website van BNDES⁴.

De huidige economische onzekerheid in Europa en de Verenigde Staten maakt Latijns-Amerika één van de beste alternatieven voor hotelketens om te investeren. De hotellerie infrastructuur in de regio groeit sneller dan wereldwijde gemiddelde en begint investeerders aan te trekken die gewend zijn aan resultaten, en die onbekend zijn met rendement op de lange termijn van hotels in Brazilië. De oorspronkelijke moeilijkheden bij het verkrijgen van financiering in Brazilië zijn verder toegenomen. Als alternatieve financiering start hotelketen Accor, in samenwerking met een pensioenfonds en een projectontwikkelaar, een speciaal investeringsfonds voor hotels in Brazilië. Zij investeren bijna 1.2 miljard BRL om 75 nieuwe hotels te kunnen openen in Latijns-Amerika tot 2012.

Als nooit tevoren blijkt Latijns-Amerika mogelijkheden te bieden in een onzekere wereld. Volgens de president van HVS, een consultancy bedrijf voor hotels in Zuid-Amerika, groeide de Zuid-Amerikaanse markt met 15% qua omzet en volume in de eerste helft van 2011. Het gemiddelde wereldwijd is 4,5%. Volgens de directeur van de Brazil Hospitality Group (BHG), de Nederlander Peter van Voorst Vader, zijn de hoge kosten die gemoeid zijn met het lenen van geld het probleem in Brazilië. Wanneer er crisis is, wordt iedereen nog terughoudender. BHG heeft echter het plan om 600 miljoen BRL te investeren in de komende vijf jaar. Op het moment bezit de keten 36 hotels, en het plan is om nog 40 hotels te openen in Brazilië. De Amerikaanse hotelketen Starwood heeft momenteel 1058 hotels in 66 landen, en wil 16 nieuwe hotels openen in Latijns-Amerika vóór 2014. In deze regio bezit de keten momenteel 66 hotels. Tien van deze nieuwe hotels worden ontwikkeld in Brazilië. De Amerikaanse hotelketen Marriott & Ritz-Carlton bezit ongeveer 3500 hotels over de hele wereld, waarvan er 63 in Latijns-Amerika zijn en vier in Brazilië. De keten gaat in de komende vier jaar nog 100.000 kamers openen over de wereld, waarvan 6000 in Latijns-Amerika. Hilton gaat 18 hotels openen in Latijns-Amerika tot 2013, waardoor de keten sneller groeit in deze regio dan in Europa of Noord-Amerika. Bouwgrond in Brazilië is erg duur, en

---

⁴http://www.bndes.gov.br/SiteBNDES/bndes/bndes_pt/Institucional/Apoio_Financeiro/Programas_e_Fundos/ProCopaTurismo/index.html

daarom willen investeerders snelle resultaten zien. Omdat het lenen van geld erg duur is, willen investeerders liever met eigen kapitaal werken. Veel investeerders beginnen de hotellerie weer als een goede mogelijkheid te zien.

De steden die deelnemen aan het WK in 2014

Belo Horizonte

Met ongeveer 2,5 miljoen inwoners is Belo Horizonte de op drie na grootste stad van Brazilië. Als hierbij de voorsteden in acht genomen worden telt de hoofdstad van de staat Minas Gerais ongeveer 4,5 miljoen inwoners en is zij na São Paulo en Rio de Janeiro de grootste stad in Brazilië. De regio heeft voldoende toeristische trekpleisters zoals historische steden, nationale parken en een prachtige natuur. In Belo Horizonte worden geregeld beurzen en evenementen georganiseerd. Daardoor zijn er voldoende mogelijkheden voor het (zakelijke) toerisme.

Belo Horizonte is de enige grote stad in Brazilië waar de grote voetbalclubs niet de eigenaar zijn van een groot stadion. Het stadion Mineirão is eigendom van de federale overheid en heeft een capaciteit van 81.000 personen. Na veranderingen aan voornamelijk de zichtbaarheid en veiligheid voldoet het stadion aan de eisen die gesteld worden door FIFA. De verbeteringen van het stadion lopen op schema. Verder wordt er vanwege het WK geïnvesteerd in het verbeteren van de toeristische infrastructuur, in de hoop op een positieve invloed op het (zakelijke) toerisme buiten het WK. Het is geen probleem om de faciliteiten voor het WK op het gebied van voetbal te voorzien in Belo Horizonte, de grootste uitdaging ligt in het feit dat er niet voldoende hotels beschikbaar zijn, voornamelijk in de hogere klasse. Er zijn investeerders die geïnteresseerd zijn in het openen van nieuwe hotels, maar het is nog niet duidelijk of deze rendabel zullen zijn. Volgens de president van BSH International, een consultancy bedrijf dat zich bezighoudt met de ontwikkeling van nieuwe hotels in Brazilië, is er juist meer behoefte aan hotels in de middenklasse.

In 2009 beschikte Belo Horizonte over ongeveer 230 hotels in de twee tot vijf sterren categorie. In totaal heeft de stad 12.024 kamers met 26.646 bedden te bieden. Er worden nieuwe investeerders naar de stad gehaald om de hotelsector te verbeteren, zodat de het hotelnetwerk meegroeit met de stad zelf. BSH International stelt dat er in Minas Gerais 185 miljoen BRL wordt geïnvesteerd in nieuwe hotelprojecten. Onder normale omstandigheden is de hotelcapaciteit in Belo Horizonte voldoende, maar indien er (meerdere) grote evenementen plaatsvinden moeten gasten uitwijken naar hotels in de omgeving van de stad.

Brasília

Brasília werd in 1960 gesticht door president Kubitschek als de nieuwe hoofdstad van Brazilië, centraal gelegen in het enorm uitgestrekte land. Het gebied rondom Brasília heeft een prachtige natuur en de stad bevindt zich op een plateau. De wedstrijden van het WK zullen gespeeld worden in het Mané Garrincha stadion dat gebouwd werd in 1974. Het heeft momenteel een capaciteit van 45.000 personen, maar zal na de verbouwing plaats kunnen bieden aan 70.000 bezoekers.

De hotelinfrastructuur in Brasília bestaat uit 47 hotels en appartementen, die samen een totaal van 8700 kamers en 27.000 bedden bieden. De accommodatie bevindt zich allemaal binnen loopafstand van het Mané Garrincha stadion. Door nieuwe projecten in uitvoering wordt verwacht dat de hotelcapaciteit van Brasília met ongeveer 20% verhoogd wordt vóór 2014.

Voor Brasília wordt het een uitdaging om het stadion te onderhouden na het WK. De stad heeft niet genoeg sportactiviteiten om het vernieuwde stadion te onderhouden met alleen inkomsten uit voetbalwedstrijden. Daarom moeten er tevens shows en evenementen georganiseerd worden die op dit moment al deel uitmaken van de samenleving. Een andere uitdaging voor de stad is het organiseren van grote internationale conferenties om ook na het WK de dynamische hotelindustrie in de stad te laten profiteren van het post-World Cup toerisme. In Brasilia wordt bovendien in 2013 de Confederations Cup geopend.

Cuiabá

Cuiabá is gelegen aan de rivier met dezelfde naam en vormt één agglomeratie met de gemeente Várzea Grande en vormt de toegangspoort tot de Pantanal, één van de belangrijkste ecologische trekpleisters van Brazilië. De twee steden samen hebben ongeveer 780.000 inwoners. Het WK dat in dit diverse natuurgebied plaatsvindt is een unieke kans om nationaal en internationaal (eco)toerisme in de regio te stimuleren. Cuiabá renoveert het stadion Verdão, dat oorspronkelijk gebouwd werd in 1999. De werkzaamheden worden naar verwachting afgerond in december 2012 waarna het stadion een capaciteit van 48.000 bezoekers heeft. Ook voor Cuiabá wordt het moeilijk om na het WK het stadion winstgevend te laten blijken, vanwege de kleine lokale interesse in sport. De kansen voor het stadion kunnen vergroot worden door het gebruiken van de ruimte voor concerten en andere evenementen. Het renoveren van het stadion is een uitdaging voor Cuiabá. Wanneer deze renovatie niet door particuliere ondernemingen onder handen genomen wordt, is de onderneming afhankelijk van de federale overheid. Verder is ook de luchthaven van plan om uit te breiden, om de grotere stroom toeristen te kunnen ontvangen.

Cuiabá beschikt in totaal over ongeveer 8.000 bedden. Deze bevinden zich in zowel de goedkope als vijfsterren accommodatie. De hotelcapaciteit van de stad wordt uitgebreid, tegen het einde van 2011 worden er drie nieuwe hotels gebouwd met 316 kamers. Uiteindelijk is de verwachting dat er 84 hotels met 4.671 kamers beschikbaar zijn in Cuiabá in 2014. Deze private en publieke investeringen in de toeristische infrastructuur worden gezien als een kans om het toerisme in de regio te verbeteren.

Curitiba

Curitiba wordt gezien als het voorbeeldstad voor Brazilië, in deze stad worden bijvoorbeeld nieuwe duurzame projecten in het openbaar vervoer getest. Het stadion van Curitiba wordt uitgebreid waardoor de capaciteit in 2014 naar verwachting is gestegen van het huidige 26.000 tot 41.000 plaatsen. Curitiba bezit 160 hotels met in totaal 13.000 kamers, volgens de gegevens van de Associação Brasileira da Indústria de Hotéis (ABIH). In 2014 wordt verwacht dat dit aantal gestegen is naar 184 hotels met een capaciteit van 14.950 kamers.

Fortaleza

Fortaleza bevindt zich in het noordoosten van Brazilië en staat bekend om haar gastronomie, prachtige natuur en 34 kilometer strand. Omdat de stad erg populair is bij binnen- en buitenlandse toeristen, is er een groot aantal hotels aanwezig. Momenteel zijn er ruim 200 accommodatiemogelijkheden met in totaal 17.000 bedden. Door de geplande bouw van luxueuze resorts stijgt het aantal beschikbare kamers vóór het WK.

Er zijn meerdere stadions in Fortaleza. Het stadion Plácido Castelo is modern en heeft plaats voor 58.000 bezoekers. Om aan de eisen van het WK te voldoen, moeten er meer parkeergelegenheden gecreëerd worden en meer ruimte beschikbaar gesteld worden aan de pers. Ook het stadion Castelão ondergaat een verbouwing om klaar te zijn voor het WK.

De uitdaging voor Fortaleza om zich te ontwikkelen op het gebied van infrastructuur, sanitaire voorzieningen en openbare reiniging overstijgt de voorbereiding voor het WK en zal ook na 2014 een belangrijke rol blijven spelen. Daarnaast is het voor Fortaleza belangrijk om het stigma dat de stad heeft gekregen vanwege de vele (kinder)prostitutie te veranderen, zeker omdat dit beeld ongewenste toeristen aantrekt. Verder wordt het een uitdaging om het stadion Castelão ook na het WK rendabel te exploiteren, zeker aangezien het zich buiten het centrum van de stad bevindt. Fortaleza heeft naast de mooie toeristenattracties ook veel probleemwijken waar de sociale ongelijkheid enorm is. Ook criminaliteit is een actueel probleem dat aangepakt wordt door de overheid.

Manaus

Manaus is de hoofdstad van de Amazone en het belangrijkste economische centrum van de noordelijke regio. De stad bezit historische bezienswaardigheden die aantrekkelijk zijn voor toeristen en is bovendien de toegangspoort tot het Amazonegebied. Sinds 1967 heeft Manaus de status van economische vrijhandelszone. Omdat Manaus destijds economisch onderontwikkeld raakte, werden belastingvoordelen ingevoerd om op die manier investeringen naar het gebied te trekken. Tegenwoordig zijn handel en industrie nadrukkelijk aanwezig in de stad.

Het stadion Vivaldão is het belangrijkste stadion in Manaus, en biedt plaats aan 43.000 bezoekers. Voor het WK wordt dit stadion afgebroken, waarna er op dezelfde locatie een nieuw, multifunctioneel stadion gebouwd wordt met een capaciteit van 48.000 bezoekers. Volgens de planning wordt de bouw van het nieuwe stadion in de eerste helft van 2013 afgerond. Aangezien voetbal slechts een klein publiek heeft in de Amazone, wordt er hoogstwaarschijnlijk niet veel verdiend aan de verkoop van tickets voor voetbalwedstrijden nadat het WK afgelopen is. De regio wil juist verdienen aan de verwachte toename van toeristen die na het WK ervoor kiezen om Manaus te bezoeken.

In Manaus en omgeving zijn ruim vijftig hotels beschikbaar, waarvan er vijf tot een hotelketen behoren. Daarnaast worden er nieuwe hotels gebouwd, waardoor de capaciteit in de stad van 11.000 gasten naar 18.400 gasten zal stijgen. Hoewel het toeristische potentieel van de stad beter uitgebuit moet worden, voornamelijk door het richten op ecotoerisme, is het momenteel voornamelijk belangrijk om de toeristen beter te ontvangen. Het benutten van het toeristische potentieel is voornamelijk belangrijk om

de winstgevendheid van de hotels te waarborgen. Naast het uitbreiden van het hotelnetwerk moeten het gastronomische aanbod en de infrastructuur verbeterd worden.

Natal

Natal is een populaire bestemming voor toeristen vanwege de schone lucht en prachtige stranden. Voor het WK wordt er een nieuw stadion gebouwd, genaamd Arena das Dunas. Volgens de planning wordt de bouw van dit stadion in de eerste helft van 2013 afgerond. Na afloop van het WK kan het stadion naast voetbalwedstrijden gebruikt worden voor culturele evenementen. Daarnaast wordt het WK gezien als een mogelijkheid om meer toeristen naar Natal te trekken, ook na afloop van het evenement. De stad heeft op het moment ruim 28.000 bedden beschikbaar voor toeristen.

Natal is een populaire toeristische bestemming, en met de bouw van het nieuwe vliegveld dat volgens de planning in 2014 afgerond wordt hoopt de stad klaar te zijn voor de stroom toeristen rondom het WK. Verder ondervindt de stad, net als de meeste andere Braziliaanse steden, de nodige moeilijkheden omtrent stedelijke mobiliteit. Maar de grootste uitdaging voor Natal is om het voetbal te doen herleven en de economische steun van privé investeerders te waarborgen die nodig is om het stadion te onderhouden.

De overheid van de staat heeft investeringen gedaan in de toeristische sector, wat te zien is aan de uitbreiding van de hotelsector in Natal. Volgens de Associação Brasileira da Indústria Hoteleira (ABIH) is de stad nu de achtste grootste stad in het aantal gastvrijheidsbedrijven in Brazilië. Tussen 2002 en 2005 is het aantal toeristen in Rio Grande do Norte bijna verdubbeld. Een groot aantal van deze toeristen is Braziliaans, maar het aantal buitenlandse toeristen steeg met meer dan 100%. Het toerisme zorgt voor veel banen in de regio en daarom is het belangrijk dat er geïnvesteerd wordt in wegen en riolering, zodat investeerders aangetrokken worden en banen gegeneerd blijven worden.

Porto Alegre

Porto Alegre is de hoofdstad van het zuidelijkste gedeelte van het land, met het hoogste gemiddelde inkomen in de zuidelijke regio en de beste kwaliteit van leven. De stad beschikt over twee stadions, die beide aanpassingen nodig hebben om aan de eisen van de Fifa te kunnen voldoen. Het probleem is echter dat Fifa slechts één stadion toelaat tot het WK, terwijl de beide stadions tot rivaliserende teams behoren. Nadat er een renovatieplan gekozen wordt, moeten de investeringen gerealiseerd worden. Er is veel zakelijk toerisme in Porto Alegre, omdat de stad het centrum van activiteiten op verschillende gebieden is. Er zijn tevens veel prachtige locaties die toeristen aantrekken, en de grootste groep toeristen is afkomstig uit de buurlanden Argentinië, Uruguay en Paraguay.

Er zijn momenteel ongeveer 13.000 bedden beschikbaar in Porto Alegre, de bedoeling is om dit aantal uit te breiden naar 16.000 beschikbare bedden in 2014. Daarnaast zijn er verschillende kleine hotels en pousada's in de stad die het aanbod vergroten. De grootste uitdaging voor de stad is de verbetering van de stedelijke infrastructuur, maar ook de bouw van het nieuwe stadion dat af moet zijn in 2013 is erg belangrijk.

Recife

Recife bevindt zich in een historisch belangrijk gebied, omgeven door rivieren, en bezit de oudste brug van het land die gebouwd werd in 1640. De stad is erg populair bij zowel Braziliaanse als buitenlandse toeristen, en naast de stranden trekken ook de culturele evenementen jaarlijks een groot publiek. Verder is Recife de grootste industriële stad en het economische centrum van het noordoosten. Het gebied grenst aan 110 kilometer internationaal bekende stranden, waar veel luxe hotels en resorts te vinden zijn. De huidige hoeveelheid beschikbare bedden is ruim 13.000, en men voorziet een totale beschikbaarheid van ruim 14.000 bedden in 2014.

Sport is traditioneel gezien belangrijk voor de stad en heeft veel economisch vruchtbare mogelijkheden voor zakenlieden in de stad. Het project Cidade da Copa is een ambitieuze onderneming die er naar streeft de mobiliteit binnen de stad te verbeteren en de bereikbaarheid van de spelen te vergroten. De stad wil volgens de planning een nieuwe infrastructuur aanleggen, speciaal gericht op het WK, waarbij er een metrostation en passagiersterminal in de buurt van de sportfaciliteiten gebouwd worden. De grootste uitdaging voor de stad is de daadwerkelijke uitvoering van het project Cidade da Copa. De economische en praktische zijde van dit project is haalbaar wanneer de twee belangrijkste clubs van de stad overtuigd zijn van de voordelen van het delen van het nieuwe stadion. Maar daarnaast moet ook de gehele stedelijke infrastructuur van de stad verbeterd worden. Overigens was Recife tussen 1630 en 1654 de hoofdstad van Nederlands Brazilië.

Rio de Janeiro

Rio de Janeiro is de belangrijkste 'ansichtkaart' van het land, de voormalige hoofdstad en de tweede grootste stad van Brazilië. Het is vanzelfsprekend dat Rio de Janeiro deelneemt aan het WK in 2014. Het Maracanã stadion werd ingehuldigd in 1950 tijdens de eerste World Cup in Brazilië. Er worden enkele aanpassingen gedaan voor 2014, waaronder een nieuw dak, een groter aantal parkeerplaatsen en een beter zicht vanaf de voorste rijen. Rio de Janeiro beschikt tevens over het Olympisch stadion João Havelange, dat echter in een afgelegen gebied staat en daarom niet goed bereikbaar is.

Het toerisme is de belangrijkste bron van inkomsten voor de staat, aangezien Rio de Janeiro de belangrijkste toeristenbestemming is. De gastvrijheidsindustrie in de stad is groot en er is een groot aantal hotels beschikbaar om de toeristen te ontvangen. Er zijn ongeveer 180 hotels in Rio de Janeiro. Er worden nieuwe hotels gebouwd die de capaciteit verhogen en de verwachting voor 2014 is dat er ongeveer 34.000 bedden beschikbaar zullen zijn in de stad.

De stad heeft ervaring met het organiseren van grote evenementen zoals sportevenementen en het wereldberoemde Carnaval. Veel van de verbeteringen in de stedelijke mobiliteit die voor evenementen in het verleden gepland werden zijn echter niet tot uitvoering gebracht. Wellicht geven het WK en de Olympische Spelen de stad de mogelijkheid om de geplande verbeteringen uit te voeren. Naast het feit dat het WK erg interessant is om het toerisme te vergroten in Rio, brengt het evenement ook meer aandacht voor de problemen in de stad. Deze zijn duidelijk zichtbaar doordat de heuvels rondom de stad bedekt zijn met sloppenwijken, waar veel geweld wordt gebruikt. Rio de Janeiro werkt aan het

verstedelijken van de sloppenwijken, waardoor hopelijk de economische groei in deze gebieden versterkt wordt en de inwoners meer banen en inkomsten kunnen bemachtigen.

Salvador

Salvador was de eerste hoofdstad van Brazilië en is de drukst bevolkte stad van het noordoosten. De stad heeft vele toeristische trekpleisters, zoals de prachtige stranden en culturele en gastronomische attracties. Salvador beschikt over drie stadions, maar hiervan is er geen één geschikt om het WK plaats te laten vinden. De staat is van plan om één van deze stadions te hervormen door middel van publieke en private investeringen. Het probleem van het voorstel van renovatie is de afhankelijkheid van economische steun na afloop van het WK, omdat het stadion niet alleen afhankelijk kan zijn van de sport. Er moeten tevens andere evenementen georganiseerd worden om het rendement te waarborgen en onderhoud mogelijk te maken.

Er zijn momenteel bijna 14.000 bedden beschikbaar in Salvador, dit aantal wordt uitgebreid naar ongeveer 18.000 in 2014. Salvador is één van de favoriete steden voor het WK, maar er moet nog veel gewerkt worden om de stad klaar te maken voor het evenement. Zoals andere steden heeft ook Salvador veel problemen omtrent de stedelijke mobiliteit. Het WK biedt een kans om het historische centrum, de omgeving van het nieuwe stadion en de hotelinfrastructuur in de stad te verbeteren. Ook dient de veiligheid verbeterd worden en moet de toeristische sector nieuw leven ingeblazen worden. Dit alles is enkel mogelijk door het ontwikkelen van effectieve strategieën om een blijvende stroom toeristen naar de regio te trekken.

Het stadion in Salvador bevindt zich dicht bij de haven, waardoor veel bezoekers kunnen verblijven op schepen. De hotelsector speelt hierop in met verschillende aanbiedingen om te blijven concurreren. Maar in juni en juli, wanneer het WK plaatsvindt, is het laagseizoen in Brazilië en blijven de cruiseschepen normaal gesproken in het Middellandse Zeegebied. De ontwikkeling van de sociale gelijkheid in de stad zou net zoveel aandacht moeten krijgen als het nieuwe stadion en de duurzaamheid hiervan. Salvador heeft namelijk het hoogste niveau van sociale ongelijkheid in het land, en het nieuwe stadion biedt mogelijkheden om dit te verbeteren. Een probleem voor het onderhouden van het stadion is dat na het WK wedstrijden georganiseerd worden waarvoor de ticketprijs 30 BRL zou moeten zijn, iets dat onmogelijk lijkt met het oog op de economie van de stad. Verder heeft de stad problemen met stedelijke mobiliteit en zijn er veel files. Een grote investering in het openbaar vervoer is cruciaal.

São Paulo

São Paulo is de grootste stad van Brazilië, Zuid-Amerika en het hele zuidelijk halfrond, en tevens het zakelijke centrum van Brazilië en Zuid-Amerika. De stad trekt daardoor jaarlijks veel toeristen, waarvan 60% zakelijke bezoekers. Hoewel São Paulo één van de beste hotelnetwerken ter wereld heeft, zijn er nog steeds problemen met betrekking tot accommodatie. Wanneer er grote evenementen plaatsvinden in de stad, is de hotelcapaciteit niet voldoende. Niet alleen de beschikbaarheid van de hotels blijkt dan een probleem, maar ook de beschikbaarheid van voldoende (getraind) personeel. Slechts een kwart van het Braziliaanse top management spreekt Engels, het percentage tweetaligen onder receptionisten, obers en kamermeisjes is nog lager.

In São Paulo zijn er ongeveer 200 hotels te vinden, die zich voornamelijk in en rondom Pinheiros, Avenida Paulista en de vliegvelden Congonhas en Guarulhos bevinden. Tegenwoordig beschikt de stad over ruim 36.000 kamers, waarvan 78% behoren tot een keten. Door de grote hoeveelheid zakengasten is de hotelcapaciteit in São Paulo groter geworden dan in Buenos Aires en Rio de Janeiro. De gemiddelde bezettingsgraad van hotels gedurende wekdagen is 80%, dit percentage zakt naar 60% in de weekenden. In de omgeving van São Paulo bieden andere steden extra hotelcapaciteit, maar deze steden bevinden zich waarschijnlijk te ver van de wedstrijden, zeker in combinatie met het extreem drukke verkeer in de stad. De ontoereikende infrastructuur in de stad is echter een bedreiging voor de gastvrijheidsindustrie. Het stadion voor het WK wordt gebouwd in de wijk Itaquera, niet ver van het internationale vliegveld Guarulhos. In deze wijk bestaat vrijwel geen hotelcapaciteit, waardoor de bezoekers het stadion moeten bezoeken vanuit het centrum van São Paulo. Mogelijk biedt de bouw van nieuwe hotels een oplossing. Op dit moment zijn de enige mogelijke oplossingen voor het kamertekort het ver vooruit boeken van accommodatie of het boeken van accommodatie buiten het centrum van São Paulo in één van de nabijgelegen steden.

Het nieuwe Corinthians stadion dat gebouwd wordt in São Paulo is in oktober 2011 gekozen als locatie voor de openingsceremonie van het WK. Het stadion wordt gebouwd door het Braziliaanse bedrijf Odebrecht SA en kost 522 miljoen dollar. Zowel BNDES en de stad São Paulo bekostigen de bouw van het stadion. De geplande capaciteit gedurende het WK is 68.000, dit wordt na het WK naar beneden gebracht tot 48.000 bezoekers. São Paulo heeft ervaring met het organiseren van grote evenementen, zoals de Formule 1. De grootste uitdaging is het uitbreiden van het aantal parkeerplaatsen, niet alleen voor de spelen, maar in het algemeen.

Naar verwachting zullen de meeste toeristen die het WK bezoeken ook de musea bezoeken en gebruikmaken van de gastronomie in de stad. Daarnaast bezoeken zij waarschijnlijk andere toeristische hoogtepunten van het land. Verder worden er ongeveer 15.000 journalisten verwacht, waardoor de activiteiten van de wereldmedia in São Paulo geconcentreerd worden. Er zijn voldoende hotelkamers beschikbaar in de stad voor de journalisten, maar de industrie moet investeren in het opleiden van de werknemers in de gastvrijheidsindustrie om de buitenlandse toeristen goed te kunnen verwelkomen en begeleiden.

De grootste uitdaging voor São Paulo is het verbeteren van de toegankelijkheid en mobiliteit. De stad kan profiteren van het WK door deze te kans te benutten om de transportsystemen te verbeteren en privé investeerders aan te trekken. Een grote kans voor de stad is de aandacht voor São Paulo als wereldstad en zaken centrum. Hiervoor is het wel belangrijk dat de verloedering in het centrum van de stad opgelost wordt, waarvoor investeringen nodig zijn op het gebied van zowel stedelijke als landelijke projecten. Ook de sociale voorzieningen moeten verbeterd worden en de vervuiling van de rivieren moet aangepakt worden.

Camping

Tijdens het WK en Olympische Spelen in Brazilië zijn er tevens mogelijkheden voor het opzetten van een camping. Een voorbeeld van een dergelijk concept is de Oranjecamping die wordt opgezet voor

supporters van het Nederlandse voetbalteam, en die eerder succesvol werd georganiseerd tijdens het EK in Portugal in 2004, het WK in Duitsland in 2006, het EK in Oostenrijk en Zwitserland in 2008 en het WK in Zuid-Afrika in 2010. De Oranjecamping zal tevens opgezet worden bij het EK in Polen en Oekraïne in 2012 en voor het eerst bij de Olympische Spelen in Londen in 2012. In Londen kan de camping zelfs georganiseerd worden in het hartje van de stad, zo dicht in de buurt van de Spelen als mogelijk. Aansluitend zijn er vanzelfsprekend mogelijkheden voor het opzetten van een camping tijdens de Olympische Spelen in Rio de Janeiro in 2016 en tijdens het WK in 2014. De camping wordt opgebouwd in de buurt van de verschillende plaatsen waar de wedstrijden plaatsvinden.

Training

Nederland heeft veel expertise op het gebied van leiding geven en beschikt over een grote schare consultancy bedrijven, goede scholen, professionaliteit en een hoog serviceniveau. De Braziliaanse bevolking is van nature erg vriendelijk, maar vooral in de horeca is het serviceniveau vaak onvoldoende. Door middel van training kan de gastvrijheidssector sterk verbeterd worden, en training door Nederlandse bedrijven is hierbij een mogelijkheid. Tevens zouden de meeste Brazilianen baat hebben bij een basiscursus Engels.

Met het oog op het WK zijn ook de kleine en middelgrote bedrijven reeds begonnen met het maken van investeringen, waaronder de bedrijven in de sector training. Een voorbeeld van een dergelijk bedrijf is Portal Educação, een bedrijf dat voorziet in online cursussen op professioneel niveau, en dat vanwege het WK tien extra cursussen in Engels zal aanbieden. Verder worden er acht nieuwe opleidingen op het gebied van toerisme en hotellerie aangeboden, om het serviceniveau in Brazilië op peil te helpen vóór de aanvang van het WK. In totaal biedt Portal Educação 500 cursussen in 25 sectoren aan.

Niet alleen bedrijven, maar ook de Braziliaanse staat houdt zich bezig met het bieden van training met het oog op het WK. De overheid van de Amazone is in april begonnen met een programma waarbij burgers de mogelijkheid krijgen om een taal te leren. Er zijn 213 plaatsen beschikbaar bij cursussen voor Engels, Spaans, Chinees en Japans. Bovendien worden er 53.000 publieke veiligheidsprofessionals getraind voor het WK. Dit gebeurt door iedere staat apart voor de stadions. De training vindt plaats op drie niveaus waarbij mensen opgeleid worden tot expert, opgeleid met het doel in staat te zijn om anderen op te leiden, of opgeleid in de uitvoerende rol. De onderwerpen van de training zijn onder andere publieke veiligheid zonder homofobie, het toepassen van mensenrechten door de politie, Braziliaanse gebarentaal en vreemde talen.

Bovendien biedt Amsterdam ArenA Brazilië trainingsprogramma's aan, op het gebied van werving en opleiding van het personeel, gastvrijheid, risk management, interne voeding en outsourcing, juridische ondersteuning en communicatie. De praktische training wordt geheel afgestemd op de behoeften van de opdrachtgever. Een voorbeeld van de training zijn de Arena Masterclasses die het Braziliaanse bedrijf aanbiedt aan de managers van multifunctionele stadions. Dit is een persoonlijke opleiding gedurende twee weken, waarin de manager de kans krijgt om te leren van managers met meerdere jaren ervaring in de sector. Verder wordt het theoretische gedeelte gecombineerd met praktische sessie in de Amsterdam ArenA.

Een goed voorbeeld van de gespecialiseerde opleiding die wordt aangeboden in Brazilië is de voorbereiding van de instructeurs en assistenten van commissarissen in voetbalstadions. Na deze opleiding, die de enige van zijn soort is in Brazilië, zijn de stewards klaar om de training binnen het stadion te beheren en de activiteiten voor het stadion te coördineren. Verder wil het bedrijf, in samenwerking met de Braziliaanse overheid, een opleidingscentrum opzetten voor stewards van stadions om op die wijze aan de vraag naar professionele personeelsleden voor het WK en de Olympische Spelen te voldoen. Tenslotte kan Amsterdam ArenA Brazilië grote evenementen of concerten in het algemeen organiseren, hier heeft het bedrijf ruime ervaring in. Sommige concepten zijn winstgevendende evenementen in Amsterdam, en kunnen nu georganiseerd worden in Brazilië.

Transport

Gedurende de afgelopen tientallen jaren is er onvoldoende geïnvesteerd in de Braziliaanse infrastructuur. Hierdoor zijn er in vrijwel alle steden grote problemen met de stedelijke mobiliteit en is de infrastructuur niet voldoende voor de bevolking en voor het WK.

In 2007 is de overheid een programma begonnen, het Programa de Aceleração do Crescimento (PAC), waarmee de ontwikkeling van mobiliteit en de economische groei versneld moet worden. Het programma stimuleert privé investeringen door middel van belastingvoordelen en tegelijkertijd investeert de overheid meer in de infrastructuur. Voornamelijk de renovatie en modernisering van het huidige openbaar vervoerssysteem is de prioriteit van de overheid, verder worden er nieuwe projecten ontwikkeld.

Eén van de grootste problemen met betrekking tot de infrastructuur voor het WK in Brazilië is de capaciteit van de vliegvelden. Het is momenteel nog niet duidelijk of de uitbreiding van de vliegvelden tijdig klaar zal zijn en of er voldoende capaciteit zal zijn op de vluchten. De meeste vliegvelden in Brazilië werken momenteel al boven hun capaciteit, en zelfs met de geplande investeringen van 5,3 miljard BRL is het nog onduidelijk of de capaciteit van de vliegvelden voldoende zal zijn voor het WK. Het grootste gedeelte van de investeringen van Infraero worden gespendeerd aan de vliegvelden van São Paulo en Rio de Janeiro. In mei 2010 heeft de Braziliaanse overheid de biedingswetten veranderd om Infraero meer flexibiliteit te geven in het uitbesteden van opdrachten met het oog op het WK. Tijdens het WK worden er ongeveer zes miljoen extra reizigers op de vliegvelden verwacht.

De capaciteitsproblemen zijn ontstaan doordat er een sterke stijging is geweest in de hoeveelheid mensen die vliegen, terwijl er te weinig geïnvesteerd is in de vliegvelden. Vanwege de economische vooruitgang en de groei van de middenklasse reizen tegenwoordig ook mensen uit de lagere inkomensklassen per vliegtuig. De groei in het aantal passagiers op Braziliaanse luchthavens is bijna exponentieel, terwijl de capaciteit van de vliegvelden niet verbeterd is. Dit resulteert in lange rijen voor de check-in balie, drukke wachtruimtes, lange wachtrijen bij de bagagebanden en niet genoeg plaats voor de vliegtuigen. Hierdoor worden vluchten geregeld vertraagd of geannuleerd. Volgens het onderzoek van FIFA naar de situatie in Brazilië hebben acht van de twaalf steden nog onvoldoende capaciteit op de luchthaven. De enige vier steden waar de luchthavens goedgekeurd werden zijn Recife, Fortaleza, Salvador en Cuiabá. Hoewel deze luchthavens voldoende capaciteit hebben voor het WK,

staat het nog niet vast dat het niveau van de service en het comfort voldoende is voor de buitenlandse bezoekers.

Een alternatieve luchthaven voor São Paulo is het vliegveld Viracopos dat zich in Campinas bevindt, op ongeveer 100km afstand van het centrum van São Paulo. Deze luchthaven zal functioneren door middel van provisorische terminals, waarbij de capaciteit van Viracopos voor 2014 dubbel zoveel is als voorzien. In totaal kan het vliegveld 20 miljoen passagiers ontvangen. In 2009 werd er door Infraero bekend gemaakt dat er investeringen van ruim 2,8 miljoen BRL gepland stonden om Viracopos klaar te maken voor het WK. De renovatie van vliegvelden is echter vertraagd, net als veel andere werkzaamheden voor het WK. Acht vliegvelden worden momenteel verbouwd, bij vijf vliegvelden is de verbouwing nog niet eens begonnen. Bij sommige vliegvelden, zoals Viracopos, wordt er daarom gebruik gemaakt van tijdelijke terminals.

São Paulo beschikt over het voormalig militaire vliegveld genaamd Campo de Marte, dat het eerste vliegveld van São Paulo was bij de opening in 1920. Het vliegveld moet volgens ANTT, het nationale agentschap van vervoer over land, verder als een helivliegveld. Het land kan bovendien gebruikt worden voor de aanleg van de trein tussen São Paulo en Rio de Janeiro. Verder kan een gedeelte van de 2,1 miljoen vierkante getransformeerd worden tot park, ofwel gebruikt worden voor de uitbreiding van het expositiecentrum van Anhembi. Het vliegveld wordt naar verwachting in 2014 buiten gebruik gesteld.

Vanwege de vele renovaties en de bouw van vliegvelden is er tevens behoefte aan bedrijven die producten leveren die gebruikt worden bij de uitbreiding van vliegvelden. Hierbij kan gedacht worden aan managementsystemen voor de verschillende afdelingen van het vliegveld, verkeerstorens en de toelevering van producten die gebruikt worden bij de bouw.

In februari 2012 worden de vliegvelden van Brasília, Viracopos en Guarulhos geveild door de Braziliaanse overheid. De minimale waarde van deze vliegvelden zijn respectievelijk 582 miljoen BRL, 1,5 miljard BRL en 3,4 miljard BRL. Het management van de vliegvelden wordt hierbij voor respectievelijk 25, 30 en 20 jaar overgedragen aan de hoogste bidder. Het doel hierachter is het tijdig afmaken van de werkzaamheden met betrekking tot het WK en Olympische Spelen, de maximale tijd die de bidders hiervoor beschikbaar krijgen is 18 maanden.

De federale overheid van het land heeft 23.571 miljard BRL beschikbaar gesteld voor het verbeteren van de infrastructuur ten bate van het WK, waarvan in februari 2011 pas 36,5% was uitgegeven. Daaruit blijkt dat er nog 63,5% van het geld beschikbaar is voor projecten, slechts 0,87% van de projecten was al succesvol afgerond. Van alle steden loopt Rio de Janeiro het meest voor, daar is al ruim 2 miljard BRL uitbesteed van de 3.211 miljard BRL die beschikbaar is. Van de ruim 2 miljard BRL waarvoor een contract getekend is, werden slechts projecten voor 84 miljoen BRL al uitgevoerd, dat neerkomt op 2,6% van de projecten. In São Paulo wordt er voor 5 miljard BRL aan projecten besteed, waarvan slechts 0,4% al uitgegeven is. Het stadion in São Paulo is privaat, net zoals in Porto Alegre en Curitiba, waardoor er minder geld nodig is van de staat. In de andere steden (Recife, Brasília, Salvador, Fortaleza en Natal) loopt men ook achter op de planning.

Vrijwel alle steden die deelnemen aan het WK hebben te kampen met problemen omtrent stedelijke mobiliteit, en de gemaakte plannen moeten uitgevoerd worden om de mobiliteit tijdens het evenement te waarborgen. Nieuwe wegen, metrostelsels en een uitgebreid openbaar vervoer zorgen voor het vervoer van de toeristen tijdens het WK. Er staan 49 projecten op de planning om de verbinding tussen de stad en de stadions te verbeteren, maar slechts 9 van deze projecten zijn al begonnen. In Brasília wordt er een uitgebreid fietspadenstelsel aangelegd. Verdere werkzaamheden in Brasília liggen momenteel stil, zoals het aanleggen van een elektrische trein van het vliegveld naar de stad. Een snellere verbinding tussen Rio de Janeiro en São Paulo is van groot belang, maar voor het project van de hoge snelheidstrein is nog geen aannemer gevonden. De overheid heeft toegegeven dat de werkzaamheden voor het WK vertraging op hebben gelopen, daarom moet de deadline voor de meeste projecten verschoven worden naar eind 2013.

In 2010 zijn 27 master studenten van de Universiteit van Twente naar Manaus gereisd om de plaats te onderzoeken op basis van de grote infrastructurele projecten die gepland zijn. Deze projecten worden gerealiseerd met het oog op het WK. De technische duurzaamheid van deze projecten die door de staat worden uitgevoerd was de focus van het bezoek van de studenten aan de regio. De studenten bezochten tevens het metro expansieproject van São Paulo, en zoeken naar vergelijkbare duurzaamheid van projecten in Brazilië en Nederland.

Verkeerssituatie São Paulo

In São Paulo rijden ongeveer zes miljoen voertuigen, waaronder auto's, vrachtwagens, bussen en motoren die de stad vastleggen tijdens de spits. De verbindingswegen tussen het internationale vliegveld Guarulhos en de belangrijkste regio van de stad met hotels staat vrijwel permanent vast, net als de weg die in verbinding staat met de nationale luchthaven Congonhas. Het systeem van openbaar vervoer in São Paulo is enorm, met ongeveer 14.000 bussen, en daarnaast een metrosysteem en treinen, maar ondanks grote investeringen door de staat is het netwerk nog niet voldoende voor de bevolking en bezoekers.

De stad wil klaar zijn voor het WK en wordt beschouwd als een wereldstad, daarom is men bezig met het moderniseren van de luchthavens. De internationale luchthaven Guarulhos is het drukste vliegveld van Brazilië met bijna 20 miljoen passagiers per jaar. Op de lijst van Forbes Magazine kreeg het de derde plaats met betrekking tot het grootste aantal vertraagde vluchten. Momenteel wordt het vliegveld klaargemaakt voor het WK door middel van verbeteringen op het gebied van taxi's en een nieuwe aankomst- en vertrekhal. Hierdoor wordt de capaciteit van het vliegveld met twaalf miljoen passagiers vergroot. Verder is de luchthaven Congonhas het op één na drukste vliegveld van Brazilië met ruim elf miljoen passagiers per jaar, wat het de belangrijkste nationale luchthaven van Brazilië maakt. Momenteel heeft het vliegveld gemiddeld 34 vluchten per uur terwijl de capaciteit van het vliegveld slechts 24 vluchten per uur is. De vernieuwingen voor het WK zijn een nieuwe controlepost en renovatie van de aankomst- en vertrekhal. Een jaar nadat de plannen voor deze nieuwe investeringen geïntroduceerd werden, liep de bouw al achter op het schema. Een alternatief vliegveld dat gebruikt kan worden voor het vervoer naar São Paulo tijdens het WK is het vliegveld Viracopos in Campinas.

Veiligheid

Als onderdeel van de strategische planning met betrekking tot de veiligheid in Brazilië tijdens het WK in 2014, wordt er een Centrum voor Internationale Veiligheid opgericht. Dit bevestigt de secretaris voor Beveiliging van Grote Evenementen, Ricardo Botelho. De maatregel is onderdeel van de activiteiten met betrekking tot de veiligheid voor het WK 2014 en zal dienen om informatie uit te wisselen met andere landen. Er worden tien vertegenwoordigers van beveiligingsinstellingen uit landen die deelnemen aan het WK naar Brazilië gebracht, om snelle actie naar aanleiding van de beschikbare informatie mogelijk te maken. De kans voor een Nederlands bedrijf om zich onder deze vertegenwoordigers te kunnen scharen is groot, gezien de potentie van Nederland op het gebied van zowel voetbal als veiligheid. Eén van de doelen is het invoeren van systemen waarbij men toegang heeft tot gegevens over bijvoorbeeld gewelddadige fans. Verder wordt er toegezien op de openbare veiligheid door middel van het integreren van veiligheidsteams. Alle systemen worden ingevoerd in de instellingen van de gaststeden en vervolgens uitgebreid door het gehele land. Vanaf volgend jaar worden de veiligheidsprojecten uitgevoerd voor de Confederations Cup en het WK.

Brazilië heeft ervaring in het organiseren van grote evenementen, zoals het carnaval en de Pan American Games in 2007. Dit betekent echter niet dat er geen aandacht besteed hoeft te worden aan de veiligheid. Het strategisch plan voor de veiligheid is de eerste stap voor de staten en gemeenten in samenwerking met de federale overheid om strategieën en investeringen in de veiligheidssector met betrekking tot het WK concreet te maken. De verwachting is dat vanaf volgend jaar de aanbestedingen voor diensten en aankopen van apparatuur gedaan kunnen worden door de Regime Diferenciado de Contratações (RDC).

In Rio de Janeiro is het moeilijk om de veiligheid te handhaven omdat de favelas zich binnen de stad bevinden. De Polícia Militar heeft tot 2014 12.500 militairen beschikbaar om op te treden in de Unidades de Polícia Pacificadora (UPPs) die ingezet worden om de favelas in beslag te nemen. Alle onderdelen van de staat moeten samenwerken om de orde te scheppen in de plaatsen die bezet worden. Sinds het bezetten van de favelas is de criminaliteit gedaald; het aantal moorden daalde met 86% en het aantal diefstallen van voertuigen met 76%.

De investeringen die de komende vijf jaar gedaan worden in Rio de Janeiro om de veiligheid bij de grote evenementen, waaronder het WK en de Olympische Spelen, te waarborgen, zijn ongeveer 3 miljard BRL. Deze schatting werd in oktober 2011 gemaakt door José Mariano Beltrame, de minister van openbare veiligheid van Rio de Janeiro. Deze 3 miljard BRL omvatten de investeringen tot 2016, inclusief de totale structuur van alles wat nodig is voor de grote evenementen. Het is nog niet vastgesteld waar het geld voor deze investeringen vandaan moet komen, maar het moet verdeeld worden over de verschillende niveaus van de staat. Bovendien wordt er actie genomen om wangedrag en corruptie bij de politie te controleren, door middel van het anticiperen van wat er zou kunnen gebeuren, in plaats van het enkel reageren na een incident.

Het Ministerie van Justitie traint via de Senasp (Secretaria Nacional de Segurança Pública) en het Sesge (Secretaria Extraordinária de Segurança para Grandes Eventos) ongeveer 53.000 politieagenten op elk

niveau, brandweermannen en andere veiligheidsprofessionals om de veiligheid tijdens het WK en andere grote evenementen in de toekomst te waarborgen. Iedere professional zal moeten deelnemen aan gemiddeld ongeveer tien verschillende opleidingen, die tussen december 2011 en december 2013 gegeven worden. Een deel van de trainingen wordt op afstand gegeven door middel van het Netwerk van Leren op Afstand van Senasp. Bovendien wordt er tijdens het WK gebruik gemaakt van gezichtsherkenning software, waardoor mensen die bekend staan als probleemzoekers geïdentificeerd kunnen worden.

Stadionmanagement

Ongeveer één miljard dollar wordt uitgetrokken voor het repareren, verbeteren en onderhouden van de Braziliaanse stadions. Deze zullen worden gebruikt tijdens het WK, maar om de stadions ook na 2014 succesvol voort te laten bestaan wordt er door sommige Braziliaanse staten hulp gezocht uit het buitenland. Zo zijn er verschillende Braziliaanse delegaties op bezoek geweest bij de Amsterdam Arena om te zien hoe het stadion succesvol geëxploiteerd wordt. De Amsterdam Arena heeft een unieke formule ontwikkeld met betrekking tot het multifunctionele gebruik van een stadion. Deze expertise van stadionmanagement, waarbij niet alleen voetbalwedstrijden georganiseerd worden maar ook concerten en evenementen, biedt uitgebreide mogelijkheden voor Brazilië.

Amsterdam Arena Advisory is de onafhankelijke advies- en opleidingstak van de Amsterdam Arena. Dit bedrijf houdt zich voornamelijk bezig met internationale adviesopdrachten op het gebied van stadions en arena's. Het adviseert over de ontwikkeling van stadions en stadionsgebieden, en houdt zich bezig met het management en de organisatie van stadions. Verder worden er uiteenlopende opleidingen gegeven in het vakgebied. Amsterdam Arena Advisory is betrokken bij de totstandkoming van stadions in Brazilië voor het WK in 2014. In 2011 heeft de gouverneur van het Federale district Brasília, de heer Rosso, in aanwezigheid van de burgemeester van Amsterdam een overeenkomst tot samenwerking gesloten met de Amsterdam Arena. Deze samenwerking heeft betrekking op de training van stewards en het inbrengen van stadionmanagement. Bovendien heeft de wethouder van Amsterdam, mevrouw Gehrels, in februari 2011 een intentieverklaring tot samenwerking op het gebied van sport, recreatie en vrije tijd tussen Amsterdam en São Paulo getekend met de wethouder van São Paulo.

Amsterdam Arena Advisory Brazilië is momenteel het enige bedrijf dat gespecialiseerde diensten voor stadionmanagement biedt en operatie van stadions. Het ontwikkelt op het moment projecten op het gebied van stadionmanagement in Salvador en Natal, maar is ook actief (geweest) met projecten in Recife, Porto Alegre, Belo Horizonte, Rio de Janeiro en São Paulo. Het bedrijf is leverancier van uitgebreide diensten die het succes van een multifunctionele arena verbeteren. Voorbeelden het management in multifunctionele arena's zijn de organisatie van evenementen, conferenties, business clubs, moderne methodes voor het verzamelen van entreegelden, deskundige catering service en de implementatie van nieuwe beveiligingsmethoden in de arena door middel van het gebruik van stewards. Tegenwoordig beschikt de Amsterdam Arena over specialistische kennis met betrekking tot het ontwerpen van processen, procedures en operationele plannen waarmee voldaan kan worden aan alle eisen van de FIFA. Door de uitgebreide kennis van het bedrijf blijft een multifunctioneel stadion winstgevend, ook buiten het wedstrijdseizoen.

Een andere mogelijkheid voor Nederlandse bedrijven om te investeren in Brazilië is door middel van de toelevering van producten die gebruikt worden voor de bouw van stadions. Zo is er behoefte aan producten zoals gras voor het stadion, staal voor de bouw, elementen voor het dak en de belichting van de stadions. Ook met betrekking tot de bouw en renovatie van luchthavens zijn er veel mogelijkheden op het gebied van toelevering van materiaal.

Procedures en beleid

Nederlandse bedrijven die interesse hebben in het samenwerken met de organisatie van de Olympische Spelen in 2016 kunnen zich in de loop van 2012 registreren op de 'procurement' website van de organisatie. Deze website is pas in de loop van 2012 beschikbaar. Overheden die concrete afspraken willen maken moeten echter nog even geduld hebben. De organisatie van de Olympische Spelen bestaat uit drie organen; het Comité Rio 2016, verantwoordelijk voor de lokale organisatie en logistiek rond de Spelen, het Olympisch Comité dat zich richt op de inhoud en regels van olympische sport en het onderhouden van relaties met Braziliaanse sportbonden, en de Autoridade Pública Olímpica dat ervoor zorgt dat de drie bestuurslagen effectief samenwerken en de voortgang van de belangrijkste projecten wordt gewaarborgd.

In Rio de Janeiro zullen pas vanaf 2013 de eerste grote bedragen ter voorbereiding op de Olympische Spelen worden uitgegeven, in tegenstelling tot de overheidsprojecten, voornamelijk op het gebied van infrastructuur, die reeds zijn aangevangen. Het Comité Rio 2016 moedigt buitenlandse bedrijven aan om zich in te schrijven op de aanbestedingen die gaan komen, omdat veel benodigde diensten, producten en materialen lokaal niet verkrijgbaar zijn. Hiervoor moeten bedrijven zich registreren op de 'procurement' website in 2012.

De strategische planning voor het WK zal zich richten op de integratie tussen de veiligheidsdiensten van de federale overheid en de staten, waarbij het commandocentrum in Brasília onmiddellijke reacties kan geven op elk mogelijk verzoek. Het commandocentrum in Brasília zal beschikken over een back-up in Rio de Janeiro, dat gekoppeld is aan de controlecenters in de andere steden waar het WK plaatsvindt. In principe zijn er voor het strategische plan van Brazilië geen nieuwe technieken nodig, maar enkel de integratie van de huidige systemen. Omdat men meer proactief dan reactief wil werken is het juiste gebruik van de technologie juist zo belangrijk. Het strategische plan voor de veiligheid kan in de toekomst toegepast worden op andere grote sportevenementen, zoals de Olympische Spelen. Verder voorziet het plan het gebruik van de beste technologie, training van het personeel met betrekking tot alle gebieden waar de spelen plaatsvinden, en o.a. 50.000 politiemensen op straat. De training van de agenten die zullen werken tijdens het WK wordt gestandaardiseerd door training van het Secretaria Nacional de Segurança Pública. De standaard voor deze training is al gekozen via referentie-academies en zorgt voor effectieve training van alle werknemers tijdens grote evenementen. Het plan wordt, voorafgaand aan het WK, uitgevoerd tijdens de Confederations Cup in 2013. Volgens Botelho is de implementatie van het systeem al begonnen en omvat het de integratie met databases van andere landen zoals Argentinië en Engeland, om te voorkomen dat de instroom van voetbalfans die regelmatig betrokken zijn bij geweld in voetbalstadions mogelijk is. Ongewenste individuen, zoals terroristen, kunnen op deze manier de toegang geweigerd worden.

Brazilië voerde jarenlang een protectionistisch beleid, waarvan de gevolgen ook tegenwoordig nog merkbaar zijn. De staat had alle grote industrieën in handen en de markt was voor een groot deel afgesloten van de internationale economie. Uiteindelijk werd Brazilië vanwege een faillissement in de jaren '80 door het IMF verplicht een neoliberal beleid te volgen. Dit resulteerde in de enorme economische groei van Brazilië. São Paulo en Rio Grande do Sul vertegenwoordigen samen 45% van het BNP. De voornaamste Nederlandse exportproducten naar Nederland zijn investeringsgoederen en chemische producten, kunstmeststoffen, vliegtuigonderdelen, medische apparatuur en elektronische componenten. De kansen voor Nederlandse bedrijven liggen voornamelijk in de redelijk recente liberalisering van de Braziliaanse markt en de technologische modernisering van de industrie. Ook zijn er mogelijkheden met betrekking tot het leveren van kapitaalgoederen en hoogwaardige componenten.

De Braziliaanse regering is geëngageerd in de voorbereidingen voor het WK. Dit blijkt onder andere uit de oprichting van een organisatie die helpt bij de uitvoering van het politieke beleid met betrekking tot het WK. Het doel van de SECOPA is de coördinatie, monitoring en begeleiding van de activiteiten en projecten van de Braziliaanse overheid op het gebied van stedelijke mobiliteit, infrastructuur, toerisme en hotels, veiligheid, de bouw en renovatie van stadions en verwante zaken, met het oog op het WK in 2014. De Braziliaanse regering houdt op deze manier het overzicht over de werkzaamheden met betrekking tot voorbereidingen voor het WK. De primaire taak van de SECOPA is het management van projecten en het integreren van systematische secretariaten voor het WK, verder heeft de organisatie een strategische rol bij het identificeren van kansen en uitdagingen die voortvloeien uit het WK. Bovendien kan de organisatie seminars, workshops, beurzen en zakelijke bijeenkomsten coördineren, om de voorbereiding van het evenement op efficiënte wijze te begeleiden.

Investeren in Brazilië

De gemakkelijkste manier om als Nederlands bedrijf zaken te doen in Brazilië is door middel van het in de hand nemen van een Braziliaanse zakenpartner. Door zowel DUTCHAM als KPMG zijn er in 2011 handige gidsen gepubliceerd, die de belangrijkste feiten met betrekking tot het investeren in Brazilië op een duidelijke manier naar voren brengen. Het DUTCHAM Kompas kan aangevraagd worden op de website⁵ van DUTCHAM en de gids van KPMG kan gedownload worden van de website⁶. De gidsen bevatten de belangrijkste wetenswaardigheden op het gebied van zaken doen in Brazilië, een bedrijf opstarten in Brazilië en het investeren in Brazilië. Vanwege het protectionistische beleid van Brazilië is het niet gemakkelijk om de markt te betreden, echter is dit vanwege de vele mogelijkheden en sterk groeiende economie absoluut de moeite waard. Aanbestedingswetten in Brazilië zijn sterk afhankelijk van de aard van het project en de lokale participatie, daarom is het voor Nederlandse bedrijven sterk aan te raden om contact te zoeken met de Nederlandse vertegenwoordiging in Brazilië. Voor meer informatie met betrekking tot de mogelijkheden voor het investeren in Brazilië raden wij u aan om contact op te nemen met Bastiaan Engelhard van de Nederlandse ambassade in Brasília.

---

⁵ <http://www.dutcham.nl/WhatWeDo/InformationSupply/KOMPASGuidetoBrazil/>

⁶ http://www.kpmg.com.br/en/publicacoes_livros_investment.asp?ft=3&fx=10

Conclusie

Brazilië is een land met veel mogelijkheden, waar het echter niet gemakkelijk is om een bedrijf te starten als buitenlander. Vaak is het enkel mogelijk om zaken te doen met de Braziliaanse overheid of bedrijven als een buitenlands bedrijf een vestiging heeft in Brazilië, iets dat nogal wat voeten in de aarde heeft. In andere gevallen voldoet het hebben van een contactpersoon die woonachtig is in Brazilië of een Braziliaan partnerbedrijf. Er zijn echter veel kansen voor bedrijven met expertise op verschillende terreinen, zeker met het oog op het WK en Olympische Spelen wordt er veel geïnvesteerd in Brazilië. Nederlandse bedrijven bezitten expertise op gebieden als stadionmanagement, waar Brazilië goed gebruik van kan maken. Ondanks dat er wederzijdse interesse in samenwerking bestaat, kan het een uitdaging zijn voor Nederlandse bedrijven om deze contracten binnen te halen in verband met de bureaucratie in Brazilië. Het Nederlandse diplomatieke netwerk in Brazilië kan geïnteresseerde bedrijven bijstaan in het opdoen van de juiste Braziliaanse contacten door middel van het uitgebreide netwerk met het lokale bedrijfsleven en de relevante overheidsinstellingen.

De moeilijkheden die ontstaan voor Nederlandse bedrijven bij het opstarten van een vestiging in Brazilië worden veroorzaakt door Braziliaanse bureaucratie, en kunnen voor een groot gedeelte vermeden worden door het in de hand nemen van een lokale partner. Het hebben van een betrouwbare Braziliaanse partner is van het grootste belang bij het investeren in de Braziliaanse markt vanwege het protectionistische karakter van de Braziliaanse overheid.

Het is duidelijk dat er in Brazilië ruimschoots mogelijkheden zijn in de hotelindustrie, aangezien vrijwel iedere stad die deelneemt aan het WK tot op heden niet voldoende accommodatie te bieden heeft. Alleen aan de kust in het noordoosten van het land zijn er voldoende hotels beschikbaar, omdat het aantal toeristen daar de afgelopen jaren is gedaald vanwege de hoge wisselkoers van de Real. Daarnaast is het service niveau in de hotels vaak laag, net als het niveau van de vreemde talen van medewerkers in de hotels. Nederlandse professionals in de dienstverlenende sector kunnen door het aanbieden van training de professionaliteit in deze hotels verhogen.

Ook buiten de hotelindustrie heeft Brazilië veel mogelijkheden te bieden voor Nederlandse bedrijven, ondanks het protectionistische beleid van de Braziliaanse overheid. Omdat de werkzaamheden voor het WK achterlopen op schema en veel projecten nog niet aanbesteed zijn bestaan er volop mogelijkheden voor Nederlandse bedrijven. Vanwege het Braziliaanse beleid waarbij het bedrijf met de laagste kosten de opdracht krijgt, onafhankelijk van welk bedrijf de beste prijs-kwaliteit verhouding levert, is het wellicht moeilijk voor Nederlandse bedrijven om te concurreren met Braziliaanse bedrijven. Dit wordt bemoeilijkt door het feit dat de Braziliaanse wet voorschrijft dat Braziliaanse bedrijven voorrang hebben in het tender proces voor het WK, zelfs wanneer zij het product 25% duurder aanbieden. Nederlandse bedrijven moeten zich daarom vooral richten op specialistische kennis en producten die niet verkrijgbaar zijn in Brazilië, of op de toelevering van (bouw)producten in plaats van het gehele project.

De stadions zullen na het WK gebruikt moeten worden voor uiteenlopende doeleinden om de rentabiliteit van de investeringen te waarborgen. Momenteel zijn er nog conflicten in de wetgeving met betrekking tot het organiseren van evenementen in stadions, en de Braziliaanse overheid zal er zorg

voor moeten dragen dat de stadions hun deuren kunnen openstellen voor een grote verscheidenheid aan evenementen.

De Braziliaanse regering coördineert en begeleidt de activiteiten met het oog op de voorbereiding op het WK door middel van het secretariaat SECOPA. Deze organisatie houdt zich bezig met alle projecten die betrekking hebben op het WK. FIFA, de Braziliaanse Voetbalbond en voornamelijk de Braziliaanse overheid werken er momenteel hard aan om Brazilië klaar te maken vóór 2014. Het staat al enkele jaren vast dat het WK in 2014 in Brazilië georganiseerd wordt, maar het land is nog niet klaar voor dit evenement. De stadions zijn nog niet klaar voor het WK, en de capaciteit van de vliegvelden, hotels en infrastructuur is onvoldoende. Ook de infrastructuur van het wegennetwerk is onvoldoende en het land heeft behoefte aan grote investeringen om de stedelijke mobiliteit te verbeteren. Dit alles houdt in dat er ruimschoots mogelijkheden zijn voor Nederlandse bedrijven om een rol te spelen in de voorbereidingen voor het WK.

Nuttige informatie

Kompas – Beknopt Handboek bij het Investeren in de Braziliaanse Markt, DUTCHAM, de Nederlands Braziliaanse Kamer van Koophandel, 2011

Investment in Brazil, KPMG, 2011

What does it take to win in Brazil, KPMG, 2011

Websites

Het WK: <http://www.portal2014.org.br/>

Het WK: <http://www.copa2014.gov.br/>

Toerisme in Brazilië m.b.t. het WK: <http://www.copa2014.turismo.gov.br/>

Het WK: <http://www.copadomundobrasil-2014.com/>

Nederlands Braziliaanse Kamer van Koophandel: <http://www.dutcham.nl/>

Agentschap NL: <http://www.agentschapnl.nl/>

BNDES: <http://www.bndes.gov.br/>

Apex Brasil: <http://www.apexbrasil.com.br/portal/publicacao/engine.wsp?tmp.area=478>

Investeren in São Paulo: <http://www.investe.sp.gov.br/>

Sebrae:

[http://www.biblioteca.sebrae.com.br/bds/BDS.nsf/8F965136B2FF43DD8325793700574CB2/\\$File/NT000465C6.pdf](http://www.biblioteca.sebrae.com.br/bds/BDS.nsf/8F965136B2FF43DD8325793700574CB2/$File/NT000465C6.pdf)